

crkva u svijetu

POGLEDI

SVETI BENEDIKT I NJEGOVO DJELO U CRKVI I NAŠEMU NARODU

(U povodu 150. obljetnice rođenja sv. Benedikta)

Slavko Kovačić

Sv. Benedikt i značenje njegova djela

Mi danas teško možemo pravo zamisliti što je rimsko carstvo nekoć značilo stanovnicima Sredozemlja, ili bolje milijunima ljudi triju kontinenata Evrope, Azije i Afrike, sve tamo od Atlantika i Britanskog otočja do na pogled Eufrata, od Rajne i Dunava do ruba sjevernoafričke pustine. *Orbis Romanus* za njih je značio cijeli civilizirani svijet. Rimaska država svojim moćnim institucijama držala je na okupu brojne narode već otprije zblížene helenizmom, a s vremenom prožete i jedinstvenom kršćanskom vjerom, povezane i crkvenim strukturama.

Središte i simbol svega carstva Rim zvan je redovito *Urbs*, što naprosto znači *Grad*, po spomenicima i građevinama u ono doba pravo svjetsko čudo. Kao riječ i pojam nosio je u sebi silnu snagu, stalno prisutnu i djelatnu u povijesti više od tisuću godina i nakon Konstantinova odlaska na Bospor.¹

Kakva li preneraženja za cijeli taj »Rimski svijet« 410. g. na vijest da je Grad pao pod udarom Alarikovih Gota. Ljudima je jednostavno stao dah. Za još preostale pagane to se je moglo dogoditi jedino krivnjom kršćana koji su zbacili rimske bogove. Tada već daleko brojniji kršćani pomišljali su da se radi o kraju svijeta i sudnjem danu. Augustin tada piše svoje glasovito djelo *De civitate Dei*. U svjetlu kršćanske filozofije i

Usp. J. Lortz, *Storia della Chiesa nello sviluppo delle sue idee*, prijevod s njemačkog, Alba, 1958, str. 13.

teologije povijesti on otkriva razloge i smisao povijesnih napetosti i lomova. Nije se približio kraj, kaže im on, nego čovječanstvo, napose Crkvu, čekaju još mnoga previranja, teške borbe i udarci.²

Desetljeća i stoljeća koja su slijedila kao da su htjela što uočljivije potvrditi tu prognozu. Uskoro stižu i diljem zapadnorimskog carstva pustoše Atilini Huni, koje od naleta na Rim odvrća goloruki starac papa Leon Veliki snagom svoje duhovno-moralne veličine. Koju godinu poslije Rim ruše i pustoše Vandali. U trećoj četvrtini V. st., samo u 21 godinu, smjenjuje se osam zapadno-rimskih careva, dok zadnjega od njih, Romulusa, porugljivo nazvanog Augustulus, 476. g. ne zbaci zapovjednik gotskih plaćeničkih četa, do tada u službi Rimljana, Odoakar, i pod svojim žezlom u Italiji osnuje prvu barbarsku državu.³

Samo četiri godine poslije toga (480.) rodio se je u gradiću Nursiji (danas Norcia) na apeninskoj visoravni sv. Benedikt, začetnik — možemo slobodno reći — najvažnijeg redovničkog pokreta na Zapadu. Rodio se je u burnom i mračnom vremenu, kad se je stari rimski svijet raspadao, a pomogao je preko svojih monaha, da se odgoji i odraste novi poznat pod imenom Evropa, Zapad koji će na svoj način i dalje ostati *orbis romanus*, ali — da se tako izrazimo — uz transfuziju svježe krvi i na novim temeljima.

Potresnim događajima još nije bio kraj. Cijeli će Benediktov život proći u jeku barbarskih najezda, rušenja i pustošenja do pokušaja Justinijanove rekonkviste. Uzburkano more seobe naroda neće se smiriti još za više stoljeća. Kakvo je porazno stanje u tim prvim vremenima bilo na području nekadašnjeg zapadno-rimskog carstva, teško je dočarati. Svaka kulturna djelatnost bila je gotovo sasvim zamrla. Tisuće crkava ležalo je u ruševinama. Preživjeli kršćanski starosjedinci bili su raspršeni i beznadni. Već potpuno katolički svijet najedanput je postao dijelom arijanski (Goti su bili arijanci), a dijelom poganski (ostala novodoseljena plemena). Crkva je kao živa zajednica i u toj općoj katastrofi ipak ostala uzgor kao jedina stara institucija koja se je održala na životu i sačuvala izravni kontinuitet. Baš je u tim prelomnim vremenima doživjela nepredvidivi uspjeh. Postala je majkom i učiteljicom novih naroda, cijele Evrope, a što je u tom uspjela, i dosta dobro uspjela, u velikoj mjeri može zahvaliti sv. Benediktu i njegovim duhovnim sinovima i kćerima.

O životu sv. Benedikta relativno se malo znade, a i to zahvaljujući papi Grguru I. Velikom koji je u drugom poglavlju svojih *Dijaloga*, djela s pobožno-poučnom namjenom, donio o njemu najosnovnije podatke i neke legende, što je doznao od montekasinskih monaha. Tako znademo, da Benedikt potječe iz Nursije, da je u Rimu stekao temeljitu opću izobrazbu, a zatim neko vrijeme proboravio kod jednog svećenika u sabinskim brdima učeći crkvene znanosti, dok se nije odlučio na samotnički život, pa se nastanio u danas po njemu glasovitoj špilji *Sacro*

² Usp. F. Diaz Cerio, *La historia segun san Agustin (354—430). Textos, sinopsis, bibliografia*, posebni oisak iz Perficit serija 2 svezak 1 (1968), br. 15—16, str. 19 i 42—44.

³ Usp. P. Lisičar, *Grci i Rimljani*, Zagreb, 1971, str. 506—507.

speco kod Subiaca. Na poziv monaha nekog malog samostana kod Vicovara postao je njihovim poglavarom, ali im se ubrzo zamjerio, jer je pokušao uvesti strogu stegu na koju oni nisu bili navikli, pa ih je ostavio i vratio se u svoju špilju. Tu se je oko njega s vremenom okupila skupina učenika. Kad je u međuvremenu protiv njega ustao neki svećenik, radi mira i da izbjegne neprilike, otišao je odatle i zaustavio se na Montecassinu, brdašcu uz cestu Rim—Napulj zvanu onda Via Latina. Tu je osnovao samostan toliko poznat u svijetu sve do danas. Čini se da je to bilo 529. g. Tu je sastavio svoju *Regulu*, pravilo monaškog života, i ne sluteći koliku će ono imati svjetsku važnost i povijesno značenje. Na Montecassinu je i umro. Ne zna se točno kada. Po nekima 543. ili 547., a po drugima 553. ili najkasnije 555. g.⁴

Sastavljajući svoje *Pravilo*, Benedikt nije išao za originalnošću. Obilato je preuzimao od drugih. Izričito se poziva na sv. Augustina, Cassijana, sv. Bazilija, i *Živote otaca*. Može se slobodno reći da je u svoje *Pravilo* pretočio sav duh istočnog monaštva, ali mu je dao rimsko obilježje. Svojim dubokim smislom za praktično, za mjeru i sklad, za granice ljudskih mogućnosti, za ravnotežu tijela i duha, za čovjeku primjerenu raznolikost i ritam prirode, zacrtao je svojim monasima stil života i djelatnosti prihvatljiv i blizak čovjeku Zapada, starosjediocu i pripadniku novodoseljenih plemena. Tako je duboke i vječne religiozne misli Istoka na izvanredan način posredovao Zapadu. Preuzimao je od drugih, ali je svejedno uspio dati novu i originalnu sintezu, plod čitanja, razmišljanja, proučavanja, ali isto tako i još više i njegova vlastitog iskustva, izraz njegova vlastitog života.⁵

Svoje *Pravilo* je namijenio montecassinskoj zajednici. Ako je možda i mislio na druge tražitelje bližeg i sigurnijeg puta do kršćanskog savršenstva, svakako se ne može reći, da je iza sebe ostavio — kako bi netko mogao pomisliti — benediktinski red. Odlični poznavalac njegova života i djela Ildefons Herwegen naglašava za njega: »Kad se je spremao na put u vječnost, nije mogao ni slutiti budućnost svojega djela, njegov golemi utjecaj i njegov blagoslovljeni uspjeh.«⁶ Da se je njegovo *Pravilo* brzo proširilo po Evropi, osvojilo i stare samostane koji su prije bili uređeni po drugim običajima i pravilima, treba pripisati svakako najprije unutrašnjim svojstvima samog *Pravila*, a zatim papi Grguru I. kojega neki zato nazivaju drugim utemeljiteljem benediktinaca. Tako su se samostani uređeni po pravilu sv. Benedikta u razdoblju od VIII. do XII. st. dizali posvuda u Evropi kao utočišta mira i rada, kao čvrsta uporišta bolje budućnosti.⁷

⁴ Usp. P. De Labriolle, *La cultura cristiana in Occidente* u *Storia della Chiesa dalle origini fino ai giorni nostri* sv. IV, Torino, 1961, str. 746.

⁵ Usp. Isti, *Nav. dj.*, str. 747—748; I. Herwegen, *Sveti Benedikt, Lik i značenje*, prijevod s njemačkog, Zadar, 1969, str. 113—115. Napominjemo da je ove godine objavljeno u hrvatskom prijevodu: *Pravilo sv. Benedikta*, Zadar 1980. i novi životopis istog sveca: *Život sv. Benedikta zaštitnika Evrope*, Rijeka 1980. (Podatak navodimo prema oglasu u *Glasu Koncila*, br. 21 od 26. listopada 1980, str. 7).

⁶ Herwegen, *Nav. dj.*, str. 113.

⁷ Usp. De Labriolle, *Nav. dj.*, str. 749—750.

U nedostatku sigurnih i jasnih povijesnih vrela nije moguće određenije govoriti o počecima ženskog ogranka benediktinskog reda, koji bi po tradiciji bila uputila u život rođena sestra sv. Benedikta sv. Skolastika. Svakako su se i ženski samostani brzo širili po gotovo svim gradovima evropskog Zapada. Premda su benediktinke bile vezane na strogu klauzuru, njihova se prisutnost u životu gradova uvijek dosta živo osjećala.^{7a}

Benediktinci su toliko zaslužni za prenošenje tekovina stare grčko-rimske kulture novonastalom svijetu Zapada, da se najčešće o njihovim samostanima govori kao o žarištima najraznovrsnije kulturne djelatnosti. To se s pravom ističe, ali treba znati da to nije bila njihova ni jedina ni glavna uloga. Samog Benedikta, njegovu prvu subraću i kasnije monahe pravog duha vodili su prvenstveno duhovno-moralni ciljevi, ideal kršćanskog savršenstva, idealni lik u Kristu otkupljenog čovjeka koji molitvom i radom, cijelim svojim životom, slavi Stvoritelja, a svojim ascetsko-moralnim nastojanjima sebe suobličuje Kristu. Središte njihova života je svakodnevno svečano slavljenje euharistije, a ostala čvrsta uporišta određeni satovi dana i noći u koje ponovo okupljeni obavljaju službenu molitvu Crkve. To je poznati benediktinski *Opus Dei* (Djelo Božje). Vrhovno je načelo Benediktova Pravila: »Ništa ne pretpostaviti ljubavi Kristovoj!« Prema tome zvanje je monaha: biti čovjek molitelj komu je težište u Bogu i zato se njegov život sastoji u mirnom i ustrajnom kretanju od Boga k Bogu, od rada k molitvi, od Božje hvale k tihom čitanju i razmišljanju.⁸

Utemeljitelj nije u *Pravilu* predvidio neku posebnu vanjsku djelatnost svojih monaha ni na crkvenom, ni na općekulturnom, ni na bilo kojem drugom polju. Naravno, nije je ni isključio ako je u skladu s temeljnim zadatkom njegova zvanja ili iz njega izvire. Zato je sasvim razumljivo, što su naskoro brojni samostani uređeni po njegovu *Pravilu* postali živa žarišta evangelizacije, što su dali toliko predanih misionara, iako u *Pravilu* o tom zadatku nema govora.

Kad su već benediktinci toliko poznati po svojoj kulturnoj djelatnosti, nameće se pitanje, nije li im njihov utemeljitelj barem posebno preporučio intelektualni rad? Čitajući *Pravilo*, u tome bismo se mogli razočarati. Za borbu protiv besposlice koju smatra velikim neprijateljem duše Benedikt predviđa samo *lectionem divinam*, tj. čitanje i razmišljanje o Sv. pismu usmjereno na molitvu, i *opera manuum*, manualne poslove. Studij kao takav nije smatrao bitnim za samostanski život. Najvjerojatnije ni on ni njegovi prvi monasi nisu bili svećenici, niti je njegov red u početku bio predviđen prvenstveno za svećenike, pa da bi zato sve monahe trebalo školovati.⁹ Uza sve to ne bi bilo ispravno sv. Benedikta proglasiti neprijateljem izobrazbe i suprotstaviti ga Kasiodoru, učenom državniku, a poslije utemeljitelju samostana u južnoj Italiji koji je svoje monahe usmjeravao na učenje i prepisivanje knjiga. Treba znati da je sv. Benedikt, makar prvenstveno zbog čitanja Sv. pisma, tražio od svojih monaha

^{7a} Usp. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima* sv. I, Split, 1963, str. 47—48.

⁸ Usp. Herwegen, *Nav. dj.*, str. 125, a općenito o tome str. 118—122.

⁹ Usp. De Labriolle, *Nav. dj.*, str. 748.

da se svi moraju već prema svojim sposobnostima više ili manje uputiti u knjige. Za čitanje i razumijevanje Biblije bila je potrebna i što bolja opća naobrazba, pa su benediktinci učili i svjetovnu književnost, prepisivali i djela starih klasičnih pisaca. Tako se dogodilo da je Benediktova jednostavna naredba o »svetom štivu« očuvala staru izobrazbu i uputila u život cjelokupnu kulturu srednjega vijeka, dok je Kasiodorov učeni program nestao zajedno s njegovim samostanima u valovima seobe naroda.¹⁰ Uostalom, benediktinci su rano uvidjeli da se radom na knjizi može jednako uspješno kao i ručnim radom nadvladavati besposlenost (otiositas) koju *Pravilo* smatra pogubnom, pa su se i njim od početka i sve više bavili, tako da su na polju znanosti i umjetnosti mnogo dali i još uvijek daju.

Što treba reći za manualni rad koji benediktinsko *Pravilo* izričito nalaže monasima? Poznato je da su stari Grci u određeno doba takav rad počeli smatrati nedostojnim slobodna čovjeka. Možemo reći da je poslije to bilo općenito stajalište grčko-rimskog svijeta dok je on bio paganski. Kršćani su u duhu biblijskog poimanja morali cijeniti svaki rad. Benedikt ga izričito nalaže i kao potrebu svakodnevnog života i kao sredstvo posvećenja. Upravo ta vrsta rada dala je srednjovjekovnom monaštvu izvanredno veliku važnost. Poznato je da je u tom razdoblju sve počivalo na poljoprivredi. Mladi narodi Evrope trebali su u tome iskusne učitelje. Najbolje su našli u benediktincima. Samostanska su imanja bila posvuda najuzornije obrađivana, za ono doba najsavršenijim oruđem i na najbolji način. Samostani su bili i prve škole raznih zanata. Time su sinovi sv. Benedikta donijeli civilizaciju i u dotad najzapuštenija područja. S pravom je papa Pavao VI. u govoru što ga je održao na Montecassinu 24. X. 1664. naglasio, da je sv. Benedikt preko svojih duhovnih sinova i kćeri »narodima nastanjenim po prostranim zemljama od Sredozemnog mora do Skandinavije, od Irske do Poljske donio kršćansku kulturu s križem, knjigom i plugom«.¹¹

Razvoj, krize i obnove benediktinskog monaštva

Poznato je da se povijest ne kreće ravnom crtom, da u životu pojedinaca i zajednica, zapravo svega ljudskoga, nadolaze razdoblja rasta, cvjetanja, slabljenja, obnove, jačanja, ponovnog cvjetanja itd. već prema tome koliko je u nečemu ili u nekome životne snage i iz kakvih je izvora crpe. Taj zakon povijesti nije mimoišao ni benediktinski red. Neprilika je i teških udaraca uvijek imao, ali ueki su od tih — što je također općenita pojava — vukli naprijed, prema usponu.

Nedugo poslije skromnih početaka i smrti sv. Utemeljitelja uslijedila je katastrofa. Novi osvajači i gospodari velikog dijela Italije Longobardi oko 581. g. potpuno su porušili montecassinski samostan. Monasi su se sklonili u Rim. Nije svako zlo za zlo. To ih je dovelo u središte katoličanstva. Počeli su na se privlačiti pozornost crkvenih poglavara i katoličkog svijeta uopće. Kad je nakon ni punih deset godina poslije toga za papu izabran nekadašnji monah i utemeljitelj jednog od novih samostana u Rimu

¹⁰ Usp. Herwegen, *Nav. dj.*, str. 85.

¹¹ *Isti, Nav.*, str. 133.

već spomenuti Grgur I. Veliki (590—604), širom su se otvorila vrata njihovu usponu. On im daje novi zamah slanjem četrdesetorice monaha s opatom Augustinom na čelu za misionare u Englesku i sa životom utemeljitelja sv. Benedikta, kako smo već naveli, upoznaje Evropu. Kad su tijekom VII. st. nakon početnog otpora benediktinsko *Pravilo* prihvatili i stari irsko-keltski samostani, benediktinci su, može se slobodno reći, preplavili Evropu i za više stoljeća ostali jedini redovnici na Zapadu. U VIII. st. njihov se rast nastavio, ali u IX. st. ušli su već oslabljeni, jer je prvotni zanos jenjao. Velike su zadatke u dobroj mjeri bili ispunili pa kao da su osjetili umor. Karlo Veliki u nastojanju oko općeg vjerskog i kulturnog preporoda potiče i pomaže njihovu obnovu, jer je bilo očito da su njihovi samostani najjača uporišta svakog napretka. Međutim, kad poslije njega franačko carstvo slabi, a poslije se smrti njegova sina Ljudevita Pobožnog i raspada, Evropa ulazi u mračno razdoblje feudalne anarhije. Posvuda se ratuje, pljačka i otimlje. Samostani raznim darovima već obogaćeni postaju metom naoružanih pljačkaša. Feudalci ih gledaju na razne načine podrediti svojim sebičnim ciljevima. Najgore je bilo to, što su često uspjevali pojedinim samostanima nametnuti za opate svoje razmažene sinove bez duhovnog poziva, pune svjetovnog duha. Uz to mnogi samostani u pokrajinama oko Sredozemnog mora postaju plijenom muslimanskih Arapa, tzv. Saracena koji krstare morima, a zalijeću se i dublje u unutrašnjost. Oni su 883. g. opljačkali i porušili i kolijevku reda Montecassino, što je bila druga potpuna propast prve opatije sv. Benedikta u koju će se monasi vratiti tek sredinom X. st.¹²

Zbog tako očajnog općeg stanja u Evropi i raznih pojedinačnih razloga u koje ovdje ne možemo ulaziti, samostani su malo po malo došli u stanje gotovo potpunog rasula. Međutim, baš kad se činilo da će u »mračnom«, »željeznom« i »olovnom« desetom stoljeću, kako ga neki zbog općeg kulturnog nazatka, okrutnosti i divlje razuzdanosti nazvaše, sve propasti, javio se gotovo iznenada snažan pokret obnove benediktinskog monaštva. Potekao je iz burgundskog samostana Clunyja koji je osnovan tek 910. g., a od samog je početka stavljen pod zaštitu sv. Petra, što je značilo pod isključivu nadležnost rimskoga pape, pa je tako bio zaštićen od presizanja svjetovnih i crkvenih velikaša. Svoj golemi utjecaj na ostale samostane, na cijelu crkvenu javnost, dapače i na čitavo tadašnje evropsko društvo može zahvaliti raznim čimbenicima među kojima je napose uočljiv novi način povezivanja do tada sasvim samostojnih monaških zajednica u svojevrсну međusamostansku udrugu kojoj je na čelo došao clunyjevski nadopat, ali svakako najviše dubokom molitvenom životu i strogom vršenju *Pravila* u obdržavanju redovničke stege, reda i predanog rada. Novi duh je malo po malo zahvatio više od 2.000 samostana u raznim državama Evrope uključenih u clunyjevsku kongregaciju, u kojima je živjelo nekoliko desetaka tisuća monaha. Iz njih se je duh žarke kršćanske pobožnosti i moralno-ascetskih nastojanja širio i na najšire slojeve kršćanskog puka. Tako je pripravljen put velikoj općecrkvenoj obnovi jedanaestog stoljeća.¹³

¹² O ovom opširnije v. u Ostojić, *Benediktinci...* sv. I, str. 38—42.

¹³ Usp. R. Garcia Villoslada, *Historia della Iglesia catolica* vol. II, Madrid 1963,³ str. 239—244.

Zalet i uspon Clunyja trajao je više od 200 godina, do sredine XII. st., a od tada i Cluny i stari benediktinski red uopće zahvaća velika i dugotrajna kriza. Od tada jača novi ogranak benediktinaca koji je nikao u francuskoj reformiranoj opatiji Citeaux i zato se prozvao red cistercita. Naročiti mu je zamah dao sv. Bernard od Clairvauxa (1090—1153).¹⁴ U prvoj polovici XIII. st. javili su se potpuno novi redovi nazvani »prosjački«. Od tada se samostani franjevac i dominikanaca naglo šire po Evropi. Obične ili »crne« benediktince u kasnom srednjem vijeku sve više guši njima nametnuti sustav komende. Pogađaju ih i razne opće nevolje tih vremena kao npr. ratovi (dosta je napomenuti posljedice stogodišnjeg rata u Francuskoj i Engleskoj), epidemije kuge od kojih je najstrašnija bila ona 1348—1350. g. koja je pomorila gotovo polovicu stanovnika Evrope, a mnoge samostane potpuno ispraznila. Kolijevku reda, Montecasino, koja u propadanju i ponovnom oživljavanju na neki način simbolizira cijeli red sv. Benedikta, upravo je tada 1349. g. strahoviti potres sravnio sa zemljom.¹⁵

Uredba pape Benedikta XII. (1334—1342) o reformi benediktinaca zbog svih spomenutih i nespomenutih jada koji su slijedili nije urodila željenim plodom. Više su uspjeha imale kasnije spontano nastale reformne kongregacije benediktinskih samostana, naročito olivetanska i sv. Justine u Padovi (nastale u XV. st.).¹⁶

Od nekadašnjih nekoliko desetaka tisuća većih i manjih samostana crnih benediktinaca jedva ih je 1500 preživjelo navedenu višestoljetnu krizu. U novom vijeku su u zemljama sjeverne i srednje Evrope za benediktince bile zlokobne posljedice protestanske reformacije i vjerskih ratova, ali na drugim stranama u prva dva stoljeća novog vijeka red opet dobiva na značenju i postiže, naročito u Francuskoj, velik ugled na polju znanosti.¹⁷ Jozefinizam i razni oblici državnog jurisdikcionalizma zadali su mu nove udarce u katoličkim zemljama srednje i južne Evrope, ali najteže nevolje su ga zadesile u vrijeme francuske revolucije i napoleonskih ratova. Napokon, Napoleonova odluka o sekularizaciji raznim samostanima zadaje i smrtni udarac. Nakon svega toga ostalo je jedva tridesetak opatija s niti 500 monaha svih zajedno.¹⁸

¹⁴ Zanosno pisanu studiju o sv. Bernardu kao redovniku i arbitru Evrope svoga vremena dao je Daniel Rops, *Quand un saint arbitrait l'Europe — Saint Bernard*, Paris 1953. Opširniju bibliografiju v. u A. Fliche, *S. Bernardo u Storia della Chiesa...* vol. IX sv. I, Torino 1974, str. 15—16. O cistercitima u nas v. Ostojić, *Benediktinci...* sv. III, Split, 1965, str. 193—243.

¹⁵ To je bilo treće potpuno rušenje montecassinskog samostana. Četvrto je uslijedilo 15. II. 1944. kad su ga tako reći zbrisale sa zemlje razorne bombe bačene iz savezničkih aviona. Poslije rata je u istom obliku nanovo podignut. Nanovo podignutu baziliku posvetio je osobno papa Pavao VI. 24. X. 1964. Tom je prigodom sv. Benedikta proglasio zaštitnikom Evrope. Papin prigodni govor i dokumentat proglašenja u hrvatskom prijevodu v. u dodatku već navedenog hrvatskog izdanja Herwegenova djela na str. 127—135.

¹⁶ Usp. Ostojić, *Benediktinci...* sv. I, str. 44; E. De Laruelle i drugi, *La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378—1449)* u *Storia della Chiesa...* vol. XIV, sv. 3, Torino, 1971, str. 1305—1325.

¹⁷ Usp. Ostojić, *Benediktinci...* sv. I, str. 44—45.

¹⁸ Usp. *Ondje*, str. 45—46.

Tako se u prvim desetljećima XIX. st. činilo da će se stari zaslužni red sv. Benedikta potpuno ugasiti. Međutim, iz starog debla opet su potjerale nove mladice. Benediktinci su se počeli brzo oporavljati i jačati. Nove neprilike, kao npr. dva izгона iz Francuske (u zadnjoj četvrtini XIX. i početkom XX. st.), nisu ih slomile. Dapače, baš u tom razdoblju su se stali množiti i samostani najstrožeg ogranka benediktinskog reda: trapisti (nastali u XVII. st.). Red je sv. Benedikta u najnovijem razdoblju svoje povijesti na svim područjima crkvenog života ponovno stekao vrlo uvaženo mjesto. Najvažniji je njegov doprinos razvoju modernog liturgijskog pokreta. Ne zanemaruje ni svoje stare tradicije na području raznovrsnih kulturnih djelatnosti, a na religioznom polju je njihova tipična duhovnost opet u velikoj cijeni. Montecassinsko geslo »Succisa virescit« očitо ima temelja.¹⁹

Benediktinci i Hrvati

Najprije možemo reći da su benediktinci i hrvatski narod po vremenu nastanka i prvog rasta pravi suvremenici. Vidjeli smo, prva monaška zajednica sv. Benedikta u VI. st. dobiva svoj konačni oblik u matičnom samostanu Montecassino. Tada se još nije mogla zvati, niti se je još za dugo zvala benediktinski red. Vjerojatno se u tom istom stoljeću konačno oblikuje i čvrsto organizira pleme (ne još narod!) Hrvata u svojoj pradomovini. U VII. i VIII. st. benediktinci se sele i šire po Evropi. Pod svojim imenom i *Pravilom* s vremenom okupljaju sve stare monaške zajednice Zapada. Od tada se o njima već može govoriti kao o pravom redu. U tom istom razdoblju pleme Hrvata u novoj domovini pod svojim imenom, organizacijom i običajnim pravom okuplja raznovrsne skupine preostalih starosjedilaca kao i nedavno doseljenih slavenskih i drugih plemena. Tada od svega toga nastaje novi narod Hrvata koji oblikuje svoju prvu srednjovjekovnu državu.

Nakon svega što smo spomenuli o udjelu benediktinaca u stvaranju Evrope, nameće se pitanje: nije li red sv. Benedikta bitno sudjelovao i u procesu rađanja novog hrvatskog naroda, izgrađujući njegovu prvu kršćansku kulturu?

Prvi susret poganskih Hrvata odmah po doseljenju u novu domovinu sa službenim predstavnikom vrhovnog poglavara Crkve, izaslanikom pape Ivana IV. (640—642) opatom Martinom, po svoj je prilici bio ujedno i prvi susret s jednim benediktincem. Nisu li i prvi misionari, što ih je po tvrdnji u poznatom djelu Konstantina Porifirogeneta *De administrando imperio* papa poslao Hrvatima bili benediktinci? Na žalost, na temelju sačuvanih i poznatih povijesnih izvora na to pitanje ne možemo s potrebnom sigurnošću ni jesno ni niječno odgovoriti. Dapače, ni za dugi period misionarenja

¹⁹ Danas opet ima običnih ili crnih benediktinaca udruženih u zajedničku konfederaciju više od 10.000 u oko 400 samostana širom svijeta. Ako im pribrojimo i reformirane benediktince, cistercite i trapiste, broj se penje na više od 15.000. Redovnica benediktinki ima oko 7.500 u oko 227 samostana. Dakle, ukupno svih koji slijede *Pravilo* sv. Benedikta ima oko 22.000. Za ove brojeve usp. *Annuario Pontificio per l'anno 1978*, Città del Vaticano, 1978, str. 1189—1196 i 1253—1254.

u poganskom dijelu hrvatskog naroda od VI. do IX. st. nemamo o tome određenih podataka. Uza sve to nije bez temelja pretpostavka, da su benediktinci, ako ne prije, barem u razdoblju franačkog vrhovništva nad mladom hrvatskom kneževinom u prvoj polovici IX. st. u nekim hrvatskih krajevima radili na pokrštavanju zadnjih poganskih skupina.

Isto tako nije nevjerojatno da su benediktinci već u prvim desetljećima IX. st. imali koji svoj samostan na području ondašnje Hrvatske, recimo u Ninu, ali ostajući na sigurnim temeljima povijesnih vrela moramo reći, da je prvi poznati benediktinski samostan unutar ondašnje hrvatske države podigao knez Trpimir u Rižinicama u Solinu nedaleko svog kliškog dvora 852. g. Ninski opat Teodobert (franačko ime!) spominje se u vrijeme kneza Branimira osamdesetih godina IX. st. Muncimirovu povelju 892. g. uz ostale potpisuje i Žitalj (hrvatsko ime!) predstojnik samostana, vjerojatno onog u Rižinicama. Sredinom IX. st. u Istri se spominje benediktinski samostan na otočiću Sera kod Rovinja.

Povijesna su vrela rijetka i za X. stoljeće. U oporuci zadarskog priora Andrije iz 918. g. spominje se opat Odolberto, zacijelo zadarski, svetokrševanski. Prvi splitski sabor 925. g. ostavlja mogućnost da glagoljaši Bogu služe kao klerici i monasi, iz čega se daje zaključiti da je tih glagoljaša monaha u hrvatskim krajevima tada već bilo, samo pitanje je, da li su već tada i oni bili benediktinci, ili su tek poslije prihvatili benediktinsko *Pravilo*. Sredinom X. st. kralj Krešimir obdaruje samostan sv. Krševana u Zadru. Taj se svetokrševanski samostan u drugoj polovici X. st. reformira i postiže sve veći ugled. Značajan je podatak Tome Arhiđakona, da je kraljica Jelena brigu oko grobova hrvatskih vladara u crkvi sv. Stjepana na Otoku u Solinu povjerila redovnicima, zacijelo benediktincima iz Rižinica.

Kroz prvu polovicu XI. st. nastalo je nekoliko jačih monaških zajednica u našim primorskim gradovima. U drugoj polovici istog stoljeća niču u nas novi kraljevski samostani te nekoliko zadužbina hrvatskih odličnika i gradskih općina. Od tada sa sigurnošću znamo i za više samostana benediktinki. Krajem XI. st. benediktinci i benediktinke živjeli su barem na četrdesetak različitih mjesta diljem hrvatskih krajeva. Dokumenti XII. st. navode već šezdesetak, a oni ih XIII. st. čak devedesetak benediktinskih samostana. Neki od tih koji se u vrelima spominju tek tada po svojoj prilici su osnovani znatno prije, vjerojatno u drugoj polovici XI. st., kad je benediktinski red u Evropi uživao najveći ugled, pa tako i u nas doživio najveće blazenje.

Od dvadesetak samostana što su sigurno postojali u XIII. st. tri su četvrtine bili muški, a tek jedna četvrtina ženski. U slijedećim stoljećima broj muških samostana se naglo smanjivao. Od najmanje 66 u XIII. st. ostalo ih je jedva 14 u XVI. a u XIX. st. ušla su samo 4, sva četiri u južnohrvatskim krajevima koje su 1806. g. zauzeli Francuzi, pa i njih 1807—1808. g. konačno zatvorili. Benediktinke su bile ustrajnije i bolje sreće. Napoleonsko razdoblje dočekalo je stotinjak koludrica u 17 redovničkih kuća. Od toga je razdoblje francuske vladavine preživjelo desetak njihovih samostana, a osam ih se održalo do danas (u Cresu, Krku, Rabu, Pagu, Zadru, Šibeniku, Trogiru i Hvaru). Poslije više neuspjelih pokušaja da se

u naše krajeve opet dovedu monasi reda crnih benediktinaca — za što se je u svoje doba napose zalagao naš poznati arheolog don Frane Bulić — u novijem je poratnom razdoblju postignut i skroman uspjeh. Kad se dr. Martin Kirigin vratio iz poznate češke opatije Emaus u Pragu, gdje je postao benediktincem, otvorio je mali priorat hrvatskih benediktinaca najprije sa sjedištem u Opatiji (1948. g.), a od 1961. g. na Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu. Do sad je njegov pokušaj, na žalost naišao na vrlo mršav odaziv u našem narodu.

Prema istraživanju poznatog povjesničara naših benediktinaca dra Ivana Ostojića, u svim hrvatskim krajevima zajedno i kroz cijelo vrijeme od IX. do XX. stoljeća sigurno je utvrđeno postojanje 148 većih i manjih samostana benediktinaca i benediktinki, a ako tomu broju dodamo još 32 vjerojatna samostana za koje nemamo dovoljno jasne i sigurne potvrde u izvorima, ukupan broj benediktinskih samostana u hrvatskim zemljama popeo bi se na 180. Većina ih je bila uz našu jadransku obalu i na otocima. Od Rijeke na sjeveru do krajnjeg jugoistoka naše obale bilo je nekoć najmanje 48 opatija i 17 manjih kuća benediktinaca, a 30 opatija i 3 hospicija benediktinki. Doduše, svi nisu postojali u isto vrijeme. Nisu to bili ni veliki samostani. Dok su po Evropi neke velike opatije znale imati i po više stotina monaha, naše su bile mnogo skromnije. Po svemu sudeći, ni u najvećim našim opatijama nije ih bivalo više od dvadesetak, a redovito po desetak pa i manje.²⁰ Za naše prilike to svejedno nije bilo malo. Na našem jedranskom području njihove su kuće u srednjem vijeku bile tako raspoređene, da gotovo nije bilo točke koja bi od ove ili one benediktinske zajednice bila udaljena više od 20 kilometara. U sjevernim su hrvatskim krajevima opatije bile rjeđe, ali vjerojatno znatno veće i brojnije monasima. Među svim tim samostanima najveći su ugled u svoje doba uživali samostani-zadužbine hrvatskih vladara, kao npr. onaj u Rižinicama, a polije u samom Solinu (zadužbina kneza Trpimira i kraljice Jelene), zatim sv. Bartola kod Knina (zadužbina vjerojatno kralja Držislava), pa sv. Ivana Evanđelista u Biogradu na moru, poslije preseljen na brdašće Čokovac na otoku Pašmanu (zadužbina kralja Petra Krešimira) i drugi. Ugledom i veličinom isticale su se još opatije sv. Krševana u Zadru, sv. Stjepana Pod borovima u Splitu, sv. Marije na otočiću Lokrumu kod Dubrovnika i sv. Marije na otoku Mljetu. Od ženskih samostana najstariji je do danas postojeći trogirski (od 1064. g.), a

²⁰ Trapistički samostan Marija Zvijezda kod Banjaluke nadmašivao je u prva četiri desetljeća našeg stoljeća brojem redovnika sve druge samostane koji su ikad u nas postojali. Budući da su reformirani cisterciti, nazvani trapisti po opatiji La Trappe u Normandiji, odvjetak benediktinskog reda, prikladno je barem ovdje u bilježci o banjalučkom trapističkom samostanu navesti nekoliko najosnovnijih podataka. Utemeljio ga je njemački trapist Franjo Pfanner još u doba turske vladavine 1869. g. Već 1885. g. je dobio status opatije. Imao je manje podružnice u Bosanskom Aleksandrovcu i Novoj Topoli, a od 1896. g. i posebni priorat u Zemuniku kod Zadra. Opatija je 1910. brojala 219 članova. Pri kraju drugog svjetskog rata monasi stranih narodnosti iz Marije Zvijezde većinom su prešli u strane opatije, pa naši trapisti danas broje svega petnaestak monaha. Usp. Ostojić, *Benediktinci...* sv. III, str. 249—253 i *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Zagreb, 1975, str. 800—801.

najugledniji i sada s najvećim brojem redovnica sv. Marije u Zadru (po nastanku dvije godine mlađi od trogirskoga).²¹

Opća kriza koja je krajem srednjega vijeka posvuda zahvatila red sv. Benedikta, kako vidimo, u nas je poprimila tako opasne razmjere, da se nijedna muška monaška zajednica nije uspjela konačno iz nje izvući. Neke su produžile život sve do početka XIX. st., ali bez dovoljno životne snage koja bi ih toliko ojačala da odole novim teškim udarcima.

Naši su benediktinci rano (već krajem XI. st.) izgubili moćnu podršku kraljevskog dvora, jer je domaća hrvatska kraljevska loza izumirala, a novi kraljevi iz mađarske dinastije Arpadovaca, sjedeći na dva prijestolja, ostajali su na svom dvoru u Mađarskoj pa su se oslanjali na svoje tamošnje samostane. Naši kraljevski samostani tada su se većinom pretvorili u kraljevsko dobro. Solinsku i kninsku opatiju Arpadovci poklanjajući splitskoj nadbiskupiji. Već od tih vremena u njima više nema monaha. Opća se je kriza benediktinskog monaštva u XII. i XIII. st. počela sve jače osjećati u svim monaškim zajednicama u Hrvatskoj. Ona je uzdrmla izvanjsku stegu i oslabila unutarnji žar monaha, a u međuvremenu su se javili novi tada poletni prosjački redovi, pa su benediktinci sve teže dolazili do prikladnog pomlatka. Dapače, neki su njihovi monasi stali prelaziti u prosjačke redove. Sv. Stolica je u XIV. i XV. st. počela i naše opatije redovito povjeravati u komendu raznim biskupima i svećenicima neredovnicima, i to često strancima koji su svoj položaj shvaćali kao zgodnu sinekuru, pa se nisu brinuli za održanje i obnovu samih monaških zajednica u propadanju. Mnoge su samostane i priorate znali povremeno opljačkati gusari; neke su na kopnu porušili Tataři za vrijeme poznate provale 1242. g.; u tolikima je redovnički život postao nemoguć usljed građanskih ratova i nereda za dinastičkih borbi, dotično sukoba između velikaša ili pojedinih gradova, što je tijekom XIV. i XV. st. znalo poprimiti razmjere opće anarhije. Nakon svega toga došla je turska sila koja je zbrisala sve još preostale benediktinske samostane na osvojenom i pograničnom području. Nikakvo čudo što je takve prilike preživjelo svega nekoliko samostana na području slobodne dubrovačke republike i jedva dva pod mletačkom vlašću u Dalmaciji. Napoleonovi će dekreti i njima zadati smrtni udarac. Ženske opatije, većinom siromašne, nisu privlačile ničiju pohlepu, a budući da su se sve nalazile unutar čvrstih gradskih zidina, nisu bile toliko izložene ratnim stradanjima, pa su se dobrim dijelom održale do danas.²²

Već je iz ovako kratkog prikaza očito, da je u srednjem vijeku benediktinska prisutnost među Hrvatima bila i te kako značajna. Sve što je rečeno o njihovom blagotvornom djelovanju i o njihovim povijesnim zaslu-

²¹ Svi su navedeni podaci uzeti iz Ostojić, *Benediktinci...* sv. I, str. 82—91. Potanji podaci o svakom pojedinom samostanu u Dalmaciji nalaze se u istom djelu svezak II (Split, 1964), a u Slavoniji i Istri u svesku III. Zanimljivo je da od svih redova koji u nas postoje ili su nekoć postojali samo benediktinci, danas tako skromno zastupljeni imaju objavljenu modernu kritički pisanu povijest — zahvaljujući Ostojiću, nedavno preminulom svećeniku hvarske biskupije i dugogodišnjem profesoru splitske teologije.

²² Usp. Ostojić, *Benediktinci...* sv. I, str. 85—89.

gama za katolički Zapad jednako vrijedi i za naše hrvatsko područje. Ako bismo htjeli nešto posebno istaknuti, onda bismo svakako morali naglasiti da su nas upravo najviše oni — svojim radom vjerojatno i na pokrštanju, a svakako na produbljanju evangelizacije i posredovanjem raznih kulturnih tekovina Zapada — pridružili zajednici katoličkih naroda Evrope i s njima nas čvršće povezali. Ujedno su bili najbolji čuvari i širitelji, a možda i tvorci, naše samobitne hrvatsko-glagoljaške kulture. Zaista neobična pojava! Red koji je inače posvuda bio nosilac i širitelj latinskog jezika i latinske kulture uopće, u nas je djelomično bio glagoljaški! Kažemo »djelomično glagoljaški«, jer svi njihovi samostani na našem prostoru nisu upotrebljavali glagoljicu kao pismo niti su vršili bogoslužje na slavenskom jeziku, makar je bilo pisaca koji su to znali nekritički pripisivati svima. Samostana benediktinaca glagoljaša prema Ostojiću je u hrvatskim krajevima bilo sigurno najmanje pet, a najviše desetak. Makar broj nije velik, ipak je dovoljno značajan. Da njih nije bilo, jedva da bi se ta naša u okvirima katoličkog Zapada jedinstvena liturgijska i općekulturna posebnost u kritičkim vremenima X. i XI. stoljeća bila održala.²³

S benediktincima su povezani naši najstariji pisani spomenici i latinski i glagoljski. Od latinskih spomenimo samo kameni ulomak s imenom kneza Trpimira iz Rižinica i drugi s imenom kneza Branimira iz Nina, a dodajmo da su vjerojatno benediktinci uklesali i nadgrobni natpis kraljice Jelene u Solinu. Od glagoljskih je kamenih spomenika najpoznatija i najvažnija Bašćanska ploča koju su uklesali monasi samostana sv. Lucije, kako bi ovjekovječili darovnicu hrvatskog kralja Zvonimira. Nije moguće u ovako kratkom pregledu nabrajati, pa niti spominjati najvažnije latinske i glagoljske kodekse i ulomke kodeksa, listine i kartulare, što su ih ispisale ruke benediktinskih pisara, a danas su rječito svjedočanstvo naše davne pismenosti i riznice dragocjenih povijesnih podataka. Svakako treba spomenuti, da su naši benediktinci vrlo rano, možda već u XI. st. preveli na starohrvatski jezik i *Pravilo* sv. Benedikta (najstariji sačuvani prijepis potječe iz XIV. st., a pripadao je glagoljaškoj opatiji sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu).²⁴

I naši su benediktinci po strogoj naredbi svoga *Pravila* naročitu brigu posvećivali siromasima, putnicima i bolesnicima, kako to posvjedočuju razni sačuvani dokumenti. Oni su i u nas kao i posvuda u svijetu otvarali besplatne škole, prepisivali knjige, stvarali prve biblioteke (bez biblioteke nije mogao biti ni jedan njihov samostan. Onaj sv. Petra u Selu, na primjer, imao je na samom početku već 50 dragocjenih kodeksa. Najbogatije su biblioteke imali samostani sv. Krševana u Zadru, sv. Jakova kod Dubrovnika i sv. Marije na Mljetu). Benediktinski nam je red u davnim vremenima naše povijesti dao brojne molitelje, pokornike, marljive

²³ Usp. *Ondje*, str. 154—161 i opširno: Isti, *Benediktinci glagoljaši*, *Slovo*, sv. 9—10 (1960), str. 14—42.

²⁴ O toj staroj hrvatskoj *Reguli* sv. Benedikta v. Ostojić, *Benediktinci... sv. III*, str. 361—429, gdje se donosi cijeli tekst u latiničkoj transkripciji, a uspredo s njim latinski originalni tekst. Glagoljski je original reproduciran fotografskim putem na slikama 601—701.

propovjednike i vrijedne biskupe (više od stotinu benediktinaca biskupovalo u raznim našim biskupijama). Benediktinci su bili prvi učitelji našega naroda, kransnopisci, prevodioci, pjesnici, glazbenici, graditelji, slikari, kipari, kroničari.²⁵ Tek su ostaci ostataka njihovih ostvarenja na svim tim poljima došli do nas. Najveći je dio kulturnih spomenika neprocjenjive vrijednosti propao zajedno s njihovim samostanima. To možemo najbolje predočiti ako imamo na pameti što je sačuvalo do danas postojeći zadarski samostan sv. Marije, a pri tom uzmemo u obzir da su razne naše davno utrnete muške benediktinske opatije u tom pogledu bile mnogo bogatije

Nije bez značaja što smo se u ovoj godini u kojoj cijeli svijet slavi 1500. obljetnicu rođenja duhovnog velikana sv. Benedikta i mi Hrvati ponovno sjetili svojih početaka i na razne načine pokušali oživjeti uspomenu na stotine i tisuće bezimernih monaha i koludrica reda sv. Benedikta koji su svoje živote uzidali u temelje naše vjere i kulture. Vrednote koje su oni nekoć u životu našega naroda tako snažno predstavljali, a za koje i danas makar i sasvim skromno svjedoče, nisu samo prošlost. Benediktinska karizma mira, reda, molitve i predanog rada, traženja sebe u Bogu za svoj narod i za sve ljude ima što dati i našem tjeskobnom, nemirnom i podijeljenom naraštaju.

NEGDJE DALEKO

Vlado Lozić

gdje mi osta to moje zrnje
suze i koraci

možda iza praga
i riječi

kao da ih nazrijevam
u beskrajima
neznanja
i samoće

●
²⁵ O svemu tome v. u Ostojić, *Benediktinci... sv. I.* u opširnom poglavlju pod naslovom »Benediktinske uspomene« s brojnim slikama koje se nastavljaju kroz drugi i treći svezak.